

PROVET I SAMHÄLLSLÄRA 16.3.2016 BESKRIVNING AV GODA SVAR

De beskrivningar av svarens innehåll som ges här är inte bindande för studentexamensnämndens bedömning. Censorerna beslutar om de kriterier som används i den slutgiltiga bedömningen.

De viktigaste bedömningsgrunderna i provet i samhällslära är examinandens kunskap om läroämnets innehåll enligt läroplanen samt ett korrekt och precist bruk av de centrala begreppen inom samhällsläran. En bedömningsgrund är också examinandens förmåga att tolka och kritiskt bedöma information som beskriver samhällslära fenomen, att dra slutsatser utifrån denna information och att jämföra olika tolkningar av samhällslära frågor samt att ta ställning till dem och motivera sina ståndpunkter. I de uppgifter som består av flera deluppgifter kan maximantalet poäng per deluppgift meddelas i samband med uppgiften, men svaret bedöms som en helhet.

Av svaren framgår att examinanden förstår samhällets struktur och funktion som en historiskt skiktad och av historien utformad helhet. Examinanden känner till det finländska samhällets politiska, sociala, ekonomiska och juridiska struktur samt de viktigaste teorierna och begreppen förknippade med den. Examinanden kan i sina svar placera det finländska samhället i en internationell och global kontext, som bland annat inbegriper medlemskapet i Europeiska unionen och följderna av det. Examinanden kan använda samhällslärens centrala begrepp som makt, inflytande, ansvar och rättvisa, och förstår ekonomins grundläggande mekanismer och termer samt de principer som styr den offentliga maktutövningen och rättssystemet.

Examinanden kan tolka vilka källor som ger kunskap om samhället och bedöma källornas tillförlitlighet. I materialbaserade uppgifter kan examinanden kritiskt bedöma och utnyttja texter och annat material. Examinanden kan behandla och tolka verbal, numerisk och grafisk statistik om samhället och ekonomin. I uppgifter som kräver reflektion och i uppgifter som inkluderar motstridiga fakta visar examinanden att han eller hon förstår att information om samhället till sin karaktär kan vara teoretisk och öppen för tolkning, och att de kausala sambanden mellan orsak och verkan är invecklade och komplexa. Examinanden kan skapa en egen och motiverad syn på samhällslära och ekonomiska frågor som kan vara motstridiga och kopplade till olika värderingar. I bedömningen beaktas examinandens förmåga att utifrån sin kunskap bygga upp välstrukturerade helheter, förmågan att skilja på relevant och irrelevant information samt förmågan att i svaret utnyttja aktuell information.

Uppgift 1

Statsrådet, eller regeringen, bildas i Finland utifrån resultatet i riksdagsvalet. I ett nöjaktigt svar krävs att grundstrukturen i regeringsbildningen beskrivs korrekt. Det parti som fått flest mandat tar initiativ till förhandlingar om regeringsbasen mellan partiernas riksdagsgrupper. Utifrån förhandlingarna väljer riksdagen en statsministerkandidat, som i regel är partiordföranden för det största partiet i riksdagen. Riksdagen röstar om förtroende för denna statsminister, och såvida kandidaten får understöd av en majoritet i riksdagen, är statsministervallet avgjort. De partier som kommit överens om att försöka bilda regering, förhandlar om ett regeringsprogram, som läggs fram som ett meddelande till riksdagen. Såvida riksdagen godkänner programmet, har den nya regeringen fått förtroende och inleder arbetet som regering. Av ett berömligt svar ska det framgå att regeringen bildas utifrån parlamentarismens principer: regeringen ska åtnjuta riksdagens förtroende. Det sker smidigast om regeringspartierna utgör en majoritet i riksdagen. I ett berömligt svar beskrivs processen detaljerat: om en statsministerkandidat inte får en majoritet av rösterna i riksdagen utses en ny kandidat. Om det blir en tredje omgång krävs inte en majoritet av rösterna utan den som får flest röster blir statsminister.

I ett nöjaktigt svar ska examinandan nämna att statsrådet avgår när riksdagens fyraåriga mandatperiod upphör och det ordnas nyval. Den gamla regeringen sitter i regel kvar fram till dess att en ny regering har utsetts. Om regeringen förlorar en förtroendevotering i riksdagen tvingas den avgå. Men utifrån en situation med breda majoritetsregeringar är det inte särskilt sannolikt. I ett berömligt svar framkommer att statsministern genast efter valet lämnar in en avskedsansökan till presidenten, som ber statsministern fortsätta att leda den gamla regeringen som en expeditonsminister tills den nya regeringen bildats. Om statsministern avgår under en mandatperiod avgår samtidigt hela regeringen och en ny regering bildas.

Uppgift 2

I ett nöjaktigt svar beskrivs Natos bakgrundshistoria och tecknas en bild av hur Nato utvecklats efter kalla krigets slut. Under 2000-talet har man stött ett finskt medlemskap i Nato med motiveringen att även Finland borde ansluta sig för att inte stå utanför samma värdegemenskap och utanför den västerländska världens säkerhetspolitiska kärna. Kritiker har å sin sida varnat för att ett medlemskap skulle innebära en starkare koppling till Förenta Staternas utrikespolitik och förespråkade att Finland ska bevara sin traditionellt neutrala linje.

I ett berömligt svar beskrivs mera detaljerat hur Natos utvidgning i östra Europa har påverkat den internationella politiska konstellationen. Ett argument mot Natomedlemskapet har varit att Finland inte ska skapa en konfrontation gentemot Ryssland. Å andra sidan har Rysslands utrikespolitik under de senaste åren och till exempel annekteringen av Krim 2014 blivit argument för ett medlemskap i Nato. Man menar att en expansiv rysk utrikespolitik bättre kan stävjas genom ett Natomedlemskap. Förespråkare för ett medlemskap finns främst bland högerpartierna, medan de som talar mot ett medlemskap i allmänhet tillhör vänsterpartier. Förespråkarna för ett medlemskap anger även ekonomiska orsaker, eftersom man utgår från att Finland inte har resurser att på egen hand modernisera sitt försvar. Finland har redan under en längre tid haft ett partnerskapsavtal och samarbete med Nato, och förespråkarna för ett medlemskap påpekar därför att steget till ett fullvärdigt medlemskap inte vore långt.

Uppgift 3

Examinanden visar att han eller hon förstår vad som avses med bruttonationalprodukt och tillväxt. I ett nöjaktigt svar noterar examinanden att följderna syns till exempel i minskade skatteintäkter för staten och i ett behov att skapa arbete för personer som blivit arbetslösa. De ökade stödåtgärderna kan leda till en strängare beskattning. I ett berömligt svar noteras att staten förväntas vidta åtgärder för att stimulera ekonomin, och dessa åtgärder finansieras genom att man tar lån eller riktar statens budgetmedel på ett sådant sätt att tillväxten gynnas.

Efterfrågan på företagens produkter sjunker eller står och stampar på stället. Priset på produkterna kan sjunka. I ett berömligt svar påpekas att när marknaderna krymper söker företagen nya innovationer och marknader och skär ned på utgifterna (till exempel genom att upphöra med olönsam verksamhet, permittera eller säga upp personal). Det blir vanligare att företag går i konkurs.

Ur de enskilda medborgarnas, d.v.s. hushållens, perspektiv kommer följderna till uttryck genom att arbetslösheten ökar och inkomsterna slutar stiga eller sjunker. Det minskar hushållens vilja att konsumera och gör att de blir försiktigare när de använder sina pengar.

Man kan redogöra för följderna med hjälp av exempel. I ett berömligt svar kan examinanden koppla samman händelser i Europa och världsekonomin med de följder som syns i Finland.

Uppgift 4

En nytthet som hushållen behöver för sina grundläggande behov och som inte kan ersättas på ett bra sätt köps i samma takt som tidigare, även om priset stiger. Hushållen vill inte förändra och kan kanske inte heller förändra sin konsumtion av en basvara. I ett berömligt svar nämns att om man inte kan konsumera den här nyttheten över en viss grundnivå börjar man heller inte köpa mer av den, även om priset på den skulle sjunka. Man kan inte konsumera nyttheten på ett vettigt sätt genom att till exempel lagra den. Exempel på dessa nyttheter är en del bastjänster som el, vatten och kollektivtrafik, och en del baslivsmedel, såsom mjölk.

Uppgift 5

a)

Paret har ingått ett avtal med researrangören när de bokade sin resa. Det avgörande är vad man har kommit överens om och vad som sägs i researrangörernas allmänna villkor. Kunderna bör göra en reklamation till resebyrån om avtalsbrott redan under resan. I det här fallet tillämpas konsumentskyddslagen. Om man inte lyckas komma överens med säljaren, kan kunden vända sig till konsumentrådgivaren, föra ärendet vidare till konsumenttvistenämnden och slutligen till tingsrätten. Ett berömligt svar ska innehålla en redogörelse för huvudragen i förfarandet och följderna.

b)

Examinanden är medveten om vad som utmärker en tvist och ger några exempel på tvister. Han eller hon tar upp de viktigaste skedena i rättegången (stämning, de tvistandes ställning, rättens sammanträden, rättegångskostnaderna o.s.v.). I ett berömligt svar noteras möjligheten till förlikning.

Uppgift 6

I svaret diskuteras faderskap och vårdnad ur ett juridiskt perspektiv och examinandens förstår skillnaden mellan dessa begrepp. I den gällande äktenskapslagen står det att när ett barn är fött inom äktenskapet, är den äkta mannen far till barnet. I ett berömligt svar noteras att faderskapet för barn som fötts utom äktenskapet bekräftas hos barnatillsyningsmannen. Vid en adoption betraktas adoptionsfadern som far, även om den biologiska fadern är någon annan.

En vårdnadshavare är en person som sköter om barnets försörjning och välbefinnande samt bevakar ett minderårigt barns rättigheter. Vårdnadshavarna är i allmänhet barnets föräldrar eller adoptivföräldrar. I ett berömligt svar behandlas problematiken kring vårdnaden. Efter en skilsmässa kan man gå in för gemensam vårdnad. En domstol kan på vissa grunder utse bara den ena av föräldrarna till vårdnadshavare. Om det inte finns några föräldrar betraktas den person som vårdnadshavare hos vilken barnet i huvudsak vistas och som ansvarar för försörjningen av barnet.

Uppgift 7

a)

Med *asylsökande* avses en person som är bosatt utanför sitt hemland eller det land han eller hon är fast bosatt i och som söker asyl i vistelselandet eftersom han eller hon är rädd för att bli förföljd i sitt hemland till exempel på grund av etniskt ursprung, religion eller politiska åsikter. En *kvotflykting* är en person som har lämnat sitt hemland eller det land där hon eller han är fast bosatt och som begett sig till ett annat land, där han eller hon emellertid inte kan bosätta sig permanent. Han eller hon kan omplaceras i ett tredje land i en så kallad flyktingkvot. Den som kommer till ett land som kvotflykting har av Förenta nationernas flyktingorgan redan konstaterats vara flykting. Med *illegal invandrare* avses en person som har tagit sig från ett land till ett annat utan lagligt tillstånd och blivit kvar i landet utan arbetstillstånd, uppehållstillstånd, visum eller asyl.

b)

I Europeiska kommissionens publikation behandlas invandringen i första hand som en arbetskraftspolitisk fråga, som berör till exempel företag och studenter. Kommissionen försöker hindra illegal invandring. Man har en positiv syn på invandring, även om frågan till viss del betraktas som problematisk. Europeiska unionen har kontrollen när det gäller invandringens politik. I texten av Kaisa Väkiparta ges en dystrare bild av invandringen. Invandringen skildras här främst som en flykting- och människorättsfråga, som har lett till omfattande mänskliga tragedier. Europeiska unionens förmåga att kontrollera flyktingströmmen ifrågasätts. I ett berömligt svar framträder skillnaderna mellan de bägge texterna, som även jämförs med varandra.

Uppgift 8

Regeringen ansvarar för beredningen av Europeiska unionens ärenden och för utformandet av Finlands ståndpunkter, det vill säga Finlands beslut som gäller EU-frågor. Riksdagen deltar i beredningen av EU-ärenden. EU-ärendena behandlas i riksdagen i första hand av stora utskottet. Fackutskotten ger utlåtanden. Stora utskottet följer beredningen av EU-ärendena och instruerar regeringen och dess ministrar inför besluten. I regeringen är det EU-ministerutskottet som sköter EU-frågor. Ministrarna deltar i beslutsfattandet i EU:s ministerråd inom sina egna verksamhetsområden. I ett berömligt svar noteras att också riksdagen deltar i beslutsfattandet i EU-frågor när det handlar om Europeiska kommissionens förslag till förordningar som bestäms inom EU och som i övrigt enligt grundlagen hör till riksdagens befogenheter.

I ett berömligt svar påpekas att i Finland, i jämförelse med många andra EU-länder, har folkrepresentationen relativt stora möjligheter att övervaka hur EU-ärenden sköts i regeringen. Regeringen kan utfärda skrivelser, meddelanden och redogörelser till riksdagen om EU-ärenden. I samband med ett meddelande kan man rösta om förtroende för regeringen.

Uppgift +9

a)

Inkomsterna hos den decil av befolkningen som har de högsta inkomsterna och särskilt den procent med de allra högsta inkomsterna ökade under perioderna 1995–2001 och 2001–2007 klart mer än den övriga befolkningens inkomster. Inkomsterna hos decilen med de högsta inkomsterna och särskilt procenten med de allra högsta inkomsterna sjönk under perioden 2007–2013 betydligt mer än den övriga befolkningens inkomster. Som förklaring kan man i ett berömligt svar diskutera vad höginkomsttagarnas inkomster består av: de är ofta kapitalinkomster som påverkas mer av den ekonomiska konjunkturen än förvärvsinkomsterna. Därför varierar inkomstutvecklingen bland höginkomsttagarna mer än bland den övriga befolkningen.

b)

Påståendet om att inkomstskillnaderna är farliga fick enligt materialet mest stöd bland anhängarna av Vänsterförbundet, Sannfinländarna och Socialdemokraterna (SDP) och minst stöd bland Samlingspartiets anhängare. De grönas och Centerpartiets anhängare förhöll sig mest neutrala till påståendet. I ett berömligt svar kan man diskutera att det bland Vänsterförbundets, Sannfinländarnas och SDP:s anhängare finns förhållandevis många låg- och medelinkomsttagare medan det bland Samlingspartiets anhängare finns förhållandevis många höginkomsttagare. På grund av det påverkar effekterna av inkomstutjämnningen de här befolkningsgrupperna på olika sätt. Därför kan de också förhålla sig på olika sätt till påståendet. Förhållningssättet kan också avspegla ideologiska skillnader mellan partiernas anhängare när det till exempel gäller vad man tänker om inkomstskillnadernas incitamentseffekter och om orsakerna till skillnaderna samt hur mycket resurser man anser att man bör satsa på den offentliga sektorn och socialskyddet.

c)

Metoderna för att jämna ut inkomsterna är beskattning och inkomstöverföring. Förvärvsinkomsterna beskattas progressivt i den finska statsbeskattningen, och på motsvarande sätt beskattas kapitalinkomsterna progressivt, alltså så att skatteprocenten ökar i takt med inkomsterna. I beskattningen tillämpas också olika nedre gränser för beskattningsbara inkomster, vilket skapar progressivitet i beskattningen. Genom progressiv beskattning samlar man relativt sett in mer medel från höginkomsttagare än från låginkomsttagare och jämnar på så vis ut inkomstskillnaderna. Genom inkomstöverföringar, såsom barnbidrag, studiepenning och bostadsbidrag och delvis även genom pensioner, försöker man dessutom höja inkomstnivån bland låginkomsttagare.

Uppgift +10

a)

De kinesiska företagens direktinvesteringar åren 2012 och 2013 har framför allt riktats mot Afrika, Nordamerika och i något mindre utsträckning mot Europa, Väst- och Östasien samt Sydamerika, och allra minst mot Arabländerna. Under åren 2012–2013 ökade investeringarna i Afrika, Västasien, Sydamerika och Arabländerna, medan investeringarna i Nordamerika och Europa minskade.

b)

De förändringar i hur investeringarna har fördelat sig som framgår av figuren kan delvis bero på tillfälliga faktorer. Figuren visar inte direkt på någon långvarig trend. Av den framgår att den totala mängden investeringar var nästan densamma 2012 och 2013, men att de riktades in på olika sätt. Valet av inriktning kan till exempel ha påverkats av de kinesiska företagens vilja att komma in på marknaden eller få tillgång till råvarukällor i ett visst område. I ett berättligt svar kan man notera bland annat att de stora kinesiska företagen ofta har en nära koppling till den kinesiska staten, och det gör att företagens investeringsbeslut delvis också avspeglar statens strävan efter politiskt eller ekonomiskt inflytande i olika områden.

c)

Utländska investeringar kan skapa ny företagsverksamhet och nya arbetstillfällen i det land som är föremål för investeringarna. Så är särskilt fallet i länder som har litet eget kapital. Det gör att landets ekonomi kan börja växa snabbare. Investeringarna kan bidra till att göra mottagarlandets ekonomi mer mångsidig och förbättra möjligheterna till utrikeshandel. Tack vare investeringarna kan man börja utnyttja landets råvarureserver i allt högre grad. I ett berättligt svar bör å andra sidan påpekas, att investeringarna kan göra mottagarlandets ekonomi ensidigare, om de är smalt inriktade på en viss bransch. Mottagarlandet kan också i hög grad gå miste om nyttan av investeringarna, om investeraren får råvaror och arbetskraft förmånligt i mottagarlandet och gör vinst, men inte betalar skatt på vinsten i landet. Nyttan av investeringarna kan också gå till en liten elit i mottagarlandet. I en del fall kan man som ett villkor för utländska investeringar kräva att mottagarlandet skapar gynnsamma villkor för företaget, till exempel i lagstiftningen.